

Co to bylo, co dodávalo „Učitelským novinám“ tuto životnost? Proč nezanikly, když odešli, dobrovolně nebo smrtí, ti, kteří je vedli? Proč po jedné etapě hned přišla druhá a dále je vedla? A proč právě „Učitelské noviny“ to byly, které se takto udržovaly? Otázka za otázkou se vynořují, a stojí za to je zodpovědět, neboť nejsou to jen otázky historické, týkající se minulosti, ale otázky, či lépe odpovědi i dnes živé, ano velmi živé.
Nejedlý, Z.: Padesát let Učitelských novin. Praha 1936, s. 3.

Vstup Učitelských novin do druhého století existence je zajisté důvodem nejen k oslavám, ale současně k hluboké a podrobné analýze okolností jejich vzniku, dlouholetého vytrvalého boje za demokratizaci školy a s tím souvisejícího pozvednutí osobnosti učitele, hlavního subjektu tohoto dění. Důsledná aplikace metodologie marxisticko-leninské pedagogiky vytváří předpoklady pro vyvození závěrů, pro nalezení odpovědí na otázky položené Zdeňkem Nejedlým, jež mohou doplnit a upřesnit naše znalosti týkající se životnosti a možností využití slavných tradic našeho pokrokového pedagogického myšlení a jednotné školy a přispět tak k vybudování relativně uceleného systému historického vzdělávání našich pedagogů. Vždyť je možno v souvislosti s existencí a bojem Učitelských novin tvrdit, že úsilí avantgardy všech příslušných generací našich učitelů a činnost Učitelských novin šly ruku v ruce.

Učitelské noviny nebyly prvním časopisem určeným našim učitelům. Vzpomeňme při této příležitosti nejstaršího časopisu určeného pro naše učitele, jímž byl Učitel lidu, vycházející pod redakcí F. V. Tomsy a J. Vojty v letech 1786—1788. O několik desítek let později spatřil světlo světa Der Schulfreund Böhmens (1816—1821) pod vedením V. A. Pařízka a poté náš nejvýznamnější časopis pro učitele v 1. pol. 19. stol., spojený se jménem F. L. Zieglera a jeho spolupracovníků, Přítel mládeže (1823—1848). Pro český národ mimořádně politicky významný rok 1848 vyvolal v život Posla z Budče K. S. Amerlinga. S nástupem pokrokových sil v posledním čtvrtstoletí je spojeno jméno G. A. Lindnera a jeho časopisu Paedagogium (1879—1887). Výčet není zdaleka vyčerpávající a považujeme za nezbytné zdůraznit, že šlo v podstatě o časopisy se zaměřením pedagogickým, didaktickým a metodickým, seznamovaly učitele s úředními předpisy apod.

Pro pochopení úlohy

v historicky velmi rušné době, kdy liberálně buržoazní třídně stavovský systém parlamentarismu — „industriálního feudalismu“ — se transformuje v buržoazně demokratický systém všeobecného a rovného zastoupení, a to především pod tlakem maloburžoazního nebo radikálního demokratického hnutí. V tomto procesu zvláště národnostní otázky zahalovaly sociální a třídní podstatu buržoazního parlamentarismu a tím umožňovaly zachovávat vůdčí postavení představitelů velkoburžoazie.¹⁾

Hloubku a dynamiku vývojového procesu bezesporu ovlivňovala skutečnost, že české země byly z rakouských korunních zemí nejbohatší na suroviny, jež tvořily základ, na němž se zvláště ve 2. pol. 19. stol. a počátkem 20. stol. rozvíjelo průmyslové centrum monarchie. S tímto vývojovým trendem byly spojeny nejen vznikající prvky imperialismu, ale také sílící postavení drobné a střední buržoazie, která těžila z procesu liberalizace veřejného života, přičemž se občas pokoušela ovlivnit politickou praxi. Příkladem kompromisní politika Taaffeho vlády, usilující střídavě o uspokojení všech národností, byla nakloněna změnám, které znamenaly v nejednom případě skutečný pokrok proti předchozímu stavu.²⁾

Těmito skutečnostmi byl vymezen prostor pro politickou aktivitu českých učitelů. Nesporné úspěchy, jakými bylo např. otevření české univerzity a volební reforma v r. 1882 i zahájení provozu znovu vybudovaného Národního divadla v r. 1883, se střídaly s porážkami, mezi nimiž byla pro naše učitele snad nejhorší v osmdesátých letech novela školského zákona přijatá vídeňským sněmem r. 1883 (E. Grégr ji výstižně nazval „temnou komorou na zhasínání světla přtlišné osvěty“). Některé — na první pohled druhořadé — úpravy zákona z r. 1869 naznačovaly směr revize prosazené konzervativními silami za podpory většiny českých poslanců. Tak např. podle původního zákona byla cílem výchovy rakouské školy mravně náboženská výchova, zatímco podle novely nábožensko-mravní výchova. Na školách pak měli zásadně učit pouze pedagogové téhož náboženského vyznání, k němuž byla přihlášena většina žactva. Události kolem novely (odhlasována 29. dubna 1883) rozvířily politickou hladinu v českých zemích, několik poslanců bylo svými voliči obviněno ze zrady, protože opustili v rozhodující chvíli dr. Františka Tilšera, který se jediný z českých poslanců odvážil hlasovat proti.

80. léta 19. stol. začínají ve znamení organizační aktivity českého učitelstva, které právě r. 1880 ustavilo první svou centrální organizaci — Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách. Inspirátor

osvěty usilují vlákat do osidel duševní temnoty... Proto budiž pokročilé učitelstvo českého prvním úkolem zbaviti se hloučku lidí z vlastního tábo-
ra učitelského, kteří vtírají se mu jen z příčin sobeckých, aby z něho těžili ve
vlastní prospěch svůj. Pokročilé učitelstvo po celou řadu let mohlo pozorovati
ty malé lidičky, kteří „hrdinstvím“ srší, jde-li o to, ublížeti osoby jim nepohodlné,
jež mají odvahu veřejně a neohroženě hájiti zájmův učitelských a škol-
ských...“

Podle Zdeňka Nejedlého byl tento programový článek magnou chartou Uči-
telských novin, v jeho duchu se mobilizovalo pokrokové učitelstvo do bojů, je-
jichž výsledkem byl — i když z dnešního hlediska skromný — kvantitativní
i kvalitativní rozvoj českého národního i středního a v neposlední době i vyso-
kého školství, které nakonec vychovalo generaci, která v prvních desetiletích
20. stol. dokázala vybojovat naši samostatnost po třistaleté porobě a mnoha
svými příslušníky stanula na pozicích socialismu.

Učitelské noviny pomáhají učitelstvu v orientaci jak ukazováním správné-
ho směru činnosti, tak kritikou nálad buržoazie, které v této situaci prosakují
i do dělnického hnutí a promítají se i do cíle výchovy a mravního ideálu, což
výstižně odsuzuje sám Ladislav Zápotocký: „Státí se pánem, státí se paní, toť
dnešní cíl všech lidí. Cíli tomu obětuje se vše, za cílem tím se žene každý, a jež-
to za panujících poměrů z desíti vždy sotva jeden ho dosáhne, stanou se ostat-
ní břemenem společnosti lidské.“³⁾

Tyto a podobné názory nacházely pochopitelně tím spíše živou půdu mezi
učitelstvem, jak o tom svědčí mimo jiné Hakenův úvodník „Účast učitelstva na
politickém životě“. V něm přibližuje autor velmi plastickým způsobem vývoj
myšlení učitelstva od zavedení všeobecného volebního práva až po nejnovější
silný podnět — úpravu učitelských platů, což mělo za následek, že si počalo ví-
ce všímat politických událostí a projevů, protože pochopilo, že i z úpravy se
stala politická záležitost.

Dále autor dovozuje, že v posledních desetiletích dochází zákonitě k poklesu
vlivu učitelů. Mělo-li učitelstvo významný vliv a důležité postavení v době ná-
rodního probuzení, v němž učitelé sehráli úlohu národních vůdců a buditelů
národního vědomí, pak pokles vlivu lze podle Hakena přičíst rozvoji tisku
a komunikací, protože prostý lid venkovský poznal jiný zdroj poučení, než byl
uč

velikou odvahu, když se tu a tam vyslovil učitel na veřejném shromáždění pro uvedený požadavek.⁴⁾

Také samo občanstvo pokládalo pasivitu učitelů za něco učitelstvu vlastního a při různých akcích ukazovalo učiteli, „že to pro něj není, že oni tu jsou od toho“. Na venkově byl učitel málokde členem obecního zastupitelstva, písařem ovšem leckde. Učitel se stal „přítakavačem“ různých politických veličin a nemaje často ani dostatečný politický rozhled, uvízl na „politikaření při džbánu“.

Nemalou škodu způsobila také „Národní politika“, která střídala radikalismus se sympatiemi ke klerikalismu, a proto se stala pohodlnou četbou pro lidi politicky nevzdělané, tím, čím jsou pro literárně nevzdělaný lid krváky. Tak zůstalo učitelstvo na úrovni „Politicky“ a politickou bezbarvost pokládalo za přednost. Hlásat politickou nestrannost však neznamena odsuzovat se k lenosti, nečinnosti a bezcharakternosti, vypočítavosti, znamená to také odsoudit se k bezmocnosti a bezvýznamnosti.⁵⁾

Chce-li mít učitelstvo vliv na zákonodárství a instituce státní, musí vstupovat do politických stran. Jinak nemůže uplatnit své požadavky v oblasti kultury a svůj školský program. Každá politická strana má svůj program a ten je jí vodítkem, učitelský program zůstane pouze na papíře, protože není ani moci, ani prostředků k jeho realizaci. Tím, že se učitelské masy separovaly a odklonily od politických stran, vzdálily se vlastně lidu, který je „čím dále tím více politicky vybarvenější“. Učitelstvo v jednotlivých stranách nesmí tvořit kádr „mrtvých“ příslušníků, ale mělo by nabýt té váhy a významu, aby dovedlo uplatňovat své osvětové snahy. „Moderní učitel musí být všeobecně i speciálně politicky tak vzdělán, aby byl ve straně intelektuálním vůdcem.“

V jiném příspěvku, „Učitelé a politické přesvědčení“⁶⁾, vyjadřuje Haken názor, že nová učitelská generace, odchovaná různými politickými směry, bude jednotná ve svém pokrokovém smýšlení, které tkví svými kořeny „v myšlenkovém duchu realistickém, menšinou v radikálně pokrokovém“. Teprve v posledních letech se hlásí ke slovu učitelstvo sociálně demokratické, které je zvláště v průmyslových krajích dosti početné a „v brzkou dobu snad nejlépe organizované“.

Značná část učitelstva stran mladočeské a agrární je podle Hakena „kádr příživníků bez pevného přesvědčení“ nebo dokonce vůbec bez přesvědčení, který se z pohodlnosti a ze sobeckých důvodů přiklonil k těmto politickým stranám, protože mají vliv, mají

Levicově zaměřená činnost Učitelských novin byla v posledních letech před první světovou válkou řízena Družstvem Učitelských novin, které však tento pokrokový orgán po konfiskaci a pohrůžce zastavením samo přestalo v r. 1915 vydávat. Po převratu byly Učitelské noviny v samostatném Československu ihned obnoveny.

Kvalitativně novou etapu činnosti zahajují Učitelské noviny jako orgán Socialistického sdružení učitelského, které vzniklo na podzim r. 1922. SSU bylo ideově usměrňováno učiteli-komunisty a to se projevilo i v jeho akčním heslu: *Proti reakci a kapitálu! Se Socialistickým sdružením učitelským udržoval těsné kontakty Josef Haken, který mezi učitele často docházel a byl soudruhy považován za „spojku“ s Komunistickou stranou Československa. Na členských schůzích SSU informoval Haken členy o tom, co chystá buržoazní vláda proti učitelstvu a veřejným zaměstnancům. Učitelstvu zůstával stále věrný a často se zúčastňoval veřejných učitelských shromáždění a učitelských sjezdů. Ostatních kontaktech Hakenových s učiteli svědčí i jeho články v Učitelských novinách.¹¹⁾*

Jedna ze slavných kapitol boje Učitelských novin za práva pracujících byla napsána ve střetech za jednotnou školu, za niž bojovali pokrovní učitelé za celé první republiky. Tak např. úvodník Učitelských novin nazvaný „Socialistické sdružení učitelské = učitelská opozice“ se odvolává na historickou skutečnost, že přinesly ihned po převratu do pražské učitelské organizace ideu jednotné měšťanské školy, tedy v době, kdy „ještě profesor Václav Příhoda nebojoval u nás o ideu jednotné školy.“¹²⁾ Dále úvodník uvádí, že lidé „blázci“ Učitelským novinám zabránili tomu, aby práce v pokusných školách I. a II. stupně byla jen prací „o metodách“. Jako další důkaz pokrokovosti Socialistického sdružení učitelského uvádí neznámý autor historii Školy vysokých studií pedagogických v Praze, která svědčí o práci dávající „skvělé vysvědčení lidem, kteří prý jsou v podezření, že jsou blázci komunistickým Učitelským novinám“.

Velkou pozornost věnovaly Učitelské noviny vývoji mezinárodního učitelského hnutí, v němž sehrála v meziválečném období vynikající úlohu Internacionála školských pracovníků marxisticky orientovaná.¹³⁾ Její vliv na činnost našich pokrokových učitelů není dosud plně zhodnocen.

Jedním z nejpozoruhodnějších příspěvků Učitelských novin tohoto období je stať Otokara Chlupa „Škola budoucnosti“.¹⁴⁾ Příspěvek začíná kritikou buržoazní školy, která vychovává v dítěti hodnoty pouze individuální. Tato kritika školy je organicky spojena s kritikou celého tehdejšího společenského ř

a žákovským kolektivem i vztahu žák-učitel. Významnou roli připisuje žákovské samosprávě, která pomůže vypěstovat u žáků vědomí osobní odpovědnosti, morální aktivitu a poznání nutnosti souladu společenské kázně a svobody jednotlivce.

Potřebám komunistické společnosti bude odpovídat podle Chlupa pouze jednotná škola, která bude vyhovovat všem druhům vloh a nadání žáků. Tato škola musí však být dostatečně pružná, aby pohotově reagovala na rozdílnou úroveň schopností každého z nich.

Rozvoj osobnosti žáků může úspěšně probíhat jen tehdy, stane-li se škola živým organismem, součástí celé společnosti, bude-li mít těsné svazky s každodenním děním mimo školu. Mimořádnou pozornost věnuje autor pracovní výchově. V jejím procesu se uplatňuje samostatná činnost a iniciativa žáků, takže se škola stává ústavem produktivním. V této souvislosti se Chlup odvolává přímo na představy Karla Marxe publikované v prvním dílu Kapitálu.

Škola budoucnosti je místem, kde si má žák osvojit vědecký světový názor, a tím získat schopnost kritického posouzení všech ideologií v duchu historického materialismu. Potom, jak píše O. Chlup, „idea náboženské církevní společnosti, idea státu, národa, význam rodiny, vývojový smysl umění, literatury a vývoje kultur až do dnešního dne, dějiny imperialismu octnou se v ostrém osvětlení reálných skutečností dějinných. Dogma, mýtus, metafyzické blouznění nebudou kalit mysl dorostu a hypotézy stavět na písku dohadů.“¹⁶⁾

Mohutným impulsem pro pokrokové učitele a samozřejmě i pro Učitelské noviny byl V.sjezd Komunistické strany Československa, jenž proběhl vr. 1929 pod heslem „Od oportunistické pasivity k bolševické aktivitě“. Konkrétní směr dalšího postupu v oblasti školské politiky stanovil Josef Haken, když prohlásil, že ten, kdo usiluje o udržení dnešního stavu, je na straně reakce. Pokrokovým je ten, kdo usiluje o změnu těchto poměrů. Jinačího dělítko není, co je mezi tím, je fráze.¹⁷⁾

Haken dále upřesnil, že socialistické učitelstvo všech směrů by se mohlo „sjednotit v SSU na takových otázkách, jako je pracovní škola, protináboženská škola, jednotná škola“. Jednotnou školu — vyjadřující princip rovnosti podmínek vzdělání pro všechny — prosazovali především přesvědčení socialisté.¹⁸⁾ Proti nim stála v táboře odpůrců jednotné školy pestrá společnost konzervativních stran a straniček, které „jako by zaspaly deset let vývoje myšlení lidstva“. Jejich důvody byly někdy až příliš malichern

tí nato dochází také ke změně vydavatele Učitelských novin, v listopadu 1933 je již jako „majetník a vydavatel“ uveden sám Zdeněk Nejedlý.

Následují další léta naplněná bojem proti fašismu na straně jedné a úsilím o demokratizaci školy a o zlepšení postavení našich učitelů na straně druhé. Hrdinský, avšak nerovný boj skončil zastavením Učitelských novin ročníkem 53 (1939), které ještě nakonec potvrzuje v prvním čísle a posledním čísle ročníku odvalu vydavatele. Karel Hanuš zde uvádí pod svým jménem příspěvek „Sovětský svaz se připravuje“, dále je zde uveřejněn Havlíčkův článek „Statečnost politická“. Zdeněk Nejedlý přispěl statí „Smysl českých dějin“ a úvodníkem „Svět v pohybu“. Dává v podstatě návod, jak se chovat v procesu dalšího historického vývoje. Zdeněk Nejedlý píše ve svém úvodníku: „Sotva bychom našli v dějinách Nový rok, který by byl zastihl ne Evropu, ale dnes již celý svět v takovém varu jako Nový rok 1939. A tam je také nejlepší a jedině vlastně věcná a spolehlivá odpověď na onu vnucující se otázku: co bude. Jistě další pohyb světa . . . Co tedy my? toto poučení si vzít, to, co jsem zde už několi-krát vyzvedl: počítat s tím, že věci jdou dál. A nezkompromitovat se s něčím, co dnes je, ale po čem zítra nebude třeba ani památky . . . Všechno je to v podstatě jeden pohyb, a proto i náš pohyb.“²⁰⁾

Od svého obnoveného vydávání v r. 1951 se Učitelské noviny snaží navazovat na nejlepší tradice své slavné a bohaté minulosti. Usilují předejít svým čtenářům obraz vlasti a socialistického společenství, ukázat na podstatu a přednosti reálného socialismu. Propagují úspěchy dosažené na pracovištích první pětiletky a ukazují na sepětí materiální výroby s výchovně vzdělávací prací školy.

Program Učitelských novin v nové etapě jejich činnosti nastínil zkušený odborový funkcionář Ladislav Koubek: „Učitelské noviny povedou učitele, aby společně s dělnickou třídou pomáhal na úseku své práce vybudovat socialismus v naší zemi. Povedou ho i k tomu, aby správně chápal veřejnou výchovnou práci, aby se nevyhýbal práci v dělnické třídě, jejíž myšlení si musí osvojit, chce-li také socialisticky učit . . . I nadále platí zásada, bez odborů by nemohlo ani ministerstvo vybudovat socialistickou školu. Uvědomme si již jednou, že náš ústřední školský úřad je řídicím a odpovědným orgánem za vše, co se u nás ve školství děje, a že úloha odborářů vedle péče o sociální věci členstva je získávat a přesvědčovat členstvo, aby chápalo školskou politiku státu, starat se o politické a odborné zkvalitnění učitelské práce . . .“²¹⁾

vzdělávací práce našich škol a s tím pak bytostně souvisela snaha zásadně změnit postavení žáka ve škole tak, aby odpovídalo základním principům marxisticko-leninské pedagogiky. Právě Učitelské noviny to byly, které vedly učitele a vychovatele k novému vztahu k žákovi, zdůrazňující skutečnost, že pedagogika v socialistické společnosti je především pedagogikou kolektivismu. Nebylo jednoduché prosazovat tento princip zvláště na středních školách, které byly nejednou kritizovány samotným Zdeňkem Nejedlým za svůj konzervativní přístup k obsahu i k formám výchovy.

Jestliže naše společnost dokázala položit základy socialismu v padesátých letech a vytvořit předpoklady pro vybudování vyspělé socialistické společnosti v dalších desetiletích, má na této skutečnosti svůj nezanedbatelný podíl i pedagogický tisk a zvláště pak Učitelské noviny jako kolektivní propagátor, agitátor a organizátor našich učitelů a vychovatelů.

Narušení pozitivního programu Učitelských novin, zaměřeného na budování školy odpovídající potřebám vyspělé socialistické společnosti, přinesla krizová léta 1968–69, kdy někteří pracovníci redakce podlehli emocím a uveřejnili na stránkách časopisu příspěvky propagující názory neslučitelné s principy marxisticko-leninské pedagogiky. Svědčí o úsilí zdravých sil v řadách učitelstva, že ještě v roce 1969 byl položen základ k překonání neblahého dědictví krizových let a k realizaci nových úkolů spojených s konsolidací poměrů ve školství. Na mobilizaci řad byl zaměřen příspěvek V. Nováka „Problém jednotné školy a socialistický charakter našeho školství.“²²⁾ Zahájil diskusi o socialistickém charakteru našeho školství a pomáhal překonávat pravicové tendence minulých let.

Propagace výsledků XIV. sjezdu Komunistické strany Československa a plénařního zasedání ÚV KSČ v červenci r. 1973 znovu postavila Učitelské noviny plně do služeb rozvoje naší školy. Vedení časopisu usilovalo o překonání jistých disparit mezi posláním a úkoly novin a potřebami praxe. Šlo zde zvláště o obnovení těsného kontaktu s širokou obcí čtenářů a spolupracovníků, který je podle leninské teze o organizátorské úloze tisku nezbytný.²³⁾

Další závažné úkoly vyplynuly Učitelským novinám v souvislosti s plněním statutu, který stanoví, že „svou základní koncepci jsou Učitelské noviny zaměřeny na hlavní úkoly resortu a na podíl Odborového svazu pracovníků školství a vědy při jejich plnění v rámci celého školského systému: podílejí se na formování ideového a pedagogického profilu socialistického učitele ve smyslu realizace školské politiky KSČ.“²⁴⁾

Počátkem nové etapy v činnosti Učitelských novin je červen 1976, kdy předsednictvo ÚV KSČ schválilo dokument „Další rozvoj československé výchovně

Jestliže pohlížíme zpět na celé období činnosti Učitelských novin v naší socialistické společnosti a oceňujeme jejich snahu zprostředkovat učitelům a vychovatelům a vůbec všem pedagogům pochopení nových myšlenek v kontextu celospolečenského vývoje a principů marxisticko-leninské pedagogiky, musíme ocenit významný přínos tohoto prostředku masové komunikace a propagandy. Správně jej vystihl sekretariát Ústřední rady odborů, když v blahopřejném dopise k 30. výročí obnovených Učitelských novin napsal: „Během uplynulých třiceti let sehrálo české i slovenské vydání Učitelských novin zásadní úlohu v socialistické přestavbě československého školství, při realizaci školské politiky Komunistické strany Československa a při formování profilu socialistického učitele. V této linii pokračují také prosazováním zásad dalšího rozvoje československé výchovně vzdělávací soustavy v duchu potřeb budování rozvinuté socialistické společnosti.“²³⁾

RUDOLF OPATA

LITERATURA

- ¹⁾ Urban, O.: *Česká společnost 1848–1918*. Praha, Svoboda 1982, s. 418.
- ²⁾ Tamtéž.
- ³⁾ Zápotocký, L.: *O výchování dětí pro budoucí život*. Učitelské noviny, XVIII (1900), č. 51, s. 606.
- ⁴⁾ Učitelské noviny, XXXI (1913), č. 39, s. 594.
- ⁵⁾ Tamtéž.
- ⁶⁾ Tamtéž, s. 595.
- ⁷⁾ Učitelské noviny, XXX (1912), č. 9, s. 138.
- ⁸⁾ Tamtéž, s. 139.
- ⁹⁾ Učitelské noviny, XXXI (1913), č. 42, s. 642–645.
- ¹⁰⁾ Viz: Hrbek, J.: *Úsilí Josefa Hakena o politickou výchovu a socialistickou orientaci učitelstva před první světovou válkou*. Sborník Pedagogické fakulty v Plzni. Pedagogika VII. Praha, SPN 1967, s. 84.
- ¹¹⁾ Jaroš, V.: *Vzpomínáme Josefa Hakena*. Učitelské noviny, X (1960), č. 21, s. 6.
- ¹²⁾ Učitelské noviny, 47(1933), č. 15, s. 217.
- ¹³⁾ Viz např. informace na stránkách Učitelských novin, 39 (1924–25) pod šifrou — kl. In: Štelclain, O.: *K dějinám mezinárodního odborového učitelského hnutí*. Praha, ÚŠ ROH 1980, s. 15 aj.
- ¹⁴⁾ Učitelské noviny, XLI (1927), č. 12–13, s. 172–175.
- ¹⁵⁾ Tamtéž, s. 173.
- ¹⁶⁾ Tamtéž, s. 174–175.
- ¹⁷⁾ Ze Socialistického sdružení učitelského. Učitelské noviny, XLIII (1929), č. 11, s. 118.
- ¹⁸⁾ *Reformu vnější nebo vnitřní?* Učitelské noviny, XLIII (1929), č. 9, s. 92.
- ¹⁹⁾ Kurš, A.: *Nač se nesmí zapomenout* (K boji za jednotnou školu.) Pedagogický svět, příl. UN, XLIII (1929), s. 57–59.
-